

УДК 339.92

СІДЕНКО С.В.,
д.е.н., професор,
завідувач кафедри міжнародних економічних відносин і бізнесу
Навчально-наукового інституту Міжнародних відносин
Національного авіаційного університету

СВІТОВИЙ РИНОК ПОСЛУГ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

***Анотація.** В статті розглянуті тенденції і перспективи розвитку світового ринку послуг в умовах глобалізації економіки, що супроводжується зростанням сфери послуг, лібералізацією зовнішньоекономічних зв'язків, поширенням інформаційних технологій та ін. Проаналізована динаміка і зміни в структурі світового ринку послуг. Розглянуті перспективи участі України на світовому ринку послуг в умовах поширення інформаційних технологій.*

Ключові слова: світовий ринок послуг, постіндустріальне суспільство, структурні зрушення на світовому ринку послуг, інформаційно-комунікаційні послуги.

Сіденко С.В., доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних економічних відносин і бізнесу ННІ Міжнародних відносин Національного авіаційного університету.

МИРОВОЙ РЫНОК УСЛУГ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛЬНЫХ ТРАНСФОРМАЦИЙ

***Аннотация.** В статье рассматриваются тенденции и перспективы развития мирового рынка услуг в условиях глобализации экономики, сопровождающегося ростом сферы услуг, либерализацией внешнеэкономических связей, распространением информационных технологий и др. Проанализированы динамика и изменения в структуре мирового рынка услуг. Рассмотрены перспективы участия Украины в мировом рынке услуг в условиях распространения информационных технологий.*

Ключевые слова: мировой рынок услуг, постиндустриальное общество, структурные сдвиги на мировом рынке услуг, информационно-коммуникационные услуги.

Сиденко С.В., доктор экономических наук, профессор, заведующая кафедры международных экономических отношений и бизнеса УНИ Международных отношений Национального авиационного университета.

THE WORLD SERVICES MARKET UNDER GLOBAL TRANSFORMATIONS

***Annotation.** The articles deals with trends and development prospects of the world services market under the conditions of economic globalization, which is coupled with the growth of the sphere of services, liberalization of external economic activities, dissemination of information technologies, and other tendencies. The author analyses the dynamic shifts in the structure of the world services market and considers the prospects of Ukraine's presence in the world services market in the light of disseminating information technologies.*

Key words: world services market, post-industrial society, structural shifts in the world services market, information & communication services.

Sidenko S.V., Doctor of Sciences in Economics, Professor, Head of the Chair of External Economic Relations and Business at the Institute of International Relations of the National Aviation University.

Актуальність теми. Сучасний розвиток світового господарства перебуває під впливом процесів глобалізації економіки та розвитку інформаційного суспільства. Саме лібералізація зовнішньоекономічних зв'язків, розширення участі у світогосподарських зв'язках країн з новими ринками, а також розширення спектру послуг на основі новітніх технологій, зокрема, інформаційно-комунікаційних, значно впливають на динаміку і структуру світового ринку послуг. Тому необхідно досліджувати ці проблеми в контексті забезпечення конкурентних переваг України на світовому ринку послуг.

Постановка проблеми. Світовий ринок послуг в умовах глобалізації зазнає значної трансформації під впливом процесів лібералізації зовнішньоекономічних зв'язків, розвитку інформаційних технологій, розвитку нових послуг, посилення глобальної конкуренції, що відповідає засадам постіндустріального суспільства. Послуги посідають значну частку у ВВП і зайнятості багатьох країн світу. Це потребує забезпечення кваліфікованими кадрами, ефективним менеджментом, впровадження інновацій, фінансового і правового забезпечення та ін. Ці проблеми особливо актуальні для України, оскільки саме розвиток сфери послуг на основі інформаційно-комунікаційних технологій сприятиме переходу на новий технологічний рівень, стимулюватиме стійке зростання і створення нових робочих місць в нових наукоємних галузях, що обумовить ріст зайнятості і добробуту громадян та забезпечить конкурентні позиції на світовому ринку товарів і послуг.

Аналіз останніх досліджень. Проблеми становлення і розвитку суспільства послуг досліджені в фундаментальних працях відомих західних вчених, зокрема, Д. Белла, Е.Тоффлера, Г.М. Маклюена, М. Кастельса, П.Друкера, Е.Масуди та ін.

Значний вклад в розробку цих проблем внесли відомі українські вчені, серед яких А.М. Поручник, Т.М. Циганкова, Р.О.Заблоцька, Т.М.Мельник та ін. Вони вважають, що розвиток сфери послуг на основі новітніх технологій може стимулювати в Україні економічне зростання, розвиток людського капіталу, зайнятність, міжнародну конкурентоспроможність на міжнародних ринках товарів і послуг.

Виклад основного матеріалу. Головним трендом розвитку світової економіки в умовах глобалізації є швидко зростаючий сектор послуг, що є основною характеристикою постіндустріального суспільства. Це пов'язане з ростом виробництва в різних галузях економіки, що обумовлює розвиток відповідних структур з надання послуг – транспортних, логістичних, інформаційних, сервісних, кредитних, страхових, ділових, правового забезпечення, освітніх та ін. З іншого боку, динамічне зростання сектору послуг обумовлене зростанням попиту на послуги внаслідок зростання добробуту населення в багатьох країнах світу, насамперед, послуг освіти, медицини, дозвілля, туризму, культури та ін.

Сучасний розвиток сфери послуг підтверджує положення концепції постіндустріалізму, що сформувалася в 70-х рр. минулого століття, одним з основоположників якої є професор соціології Гарвардського університету Даніель Белл. У своїй праці «Настання постіндустріального суспільства» (1973 р.) Д. Белл охарактеризував його як «суспільство, в економіці якого пріоритет перейшов від переважного виробництва товарів до виробництва послуг, проведення досліджень, організації системи освіти і підвищення якості життя, в якому клас технічних спеціалістів став основною професійною групою і, що найважливіше, в якому впровадження нововведень все більшою мірою залежить від досягнення теоретичних знань» [1].

Концепція Д.Белла співпадає з положеннями концепції постіндустріалізму американського філософа, соціолога і футуролога Е. Тоффлера про хвильовий характер розвитку суспільства, за якою на основі нової технологічної революції воно проходить три хвилі розвитку – аграрне суспільство, індустріальне суспільство та постіндустріальне або інформаційне суспільство [2]. Саме ці процеси набули розвитку в умовах формування шостого технологічного укладу і засад четвертої промислової революції.

З другої половини 90-х рр. у світовому господарстві спостерігається зростання частки сектору послуг у ВВП у всіх групах держав (Рис.1.) Лідерами у розвитку сфери послуг є найбільш розвинені країни, якими є країни ОЕСР та країни Європейського Союзу. При цьому країни-лідери не лише надають найбільший обсяг послуг, але й забезпечують їх найрізноманітнішу номенклатуру та стають колективним монополістом окремих видів послуг. Так, у 90-х р. ХХ –на початку ХХ ст. у структурі ділових послуг у світі 80–90% обсягу припадало саме на провідні ринкові країни.

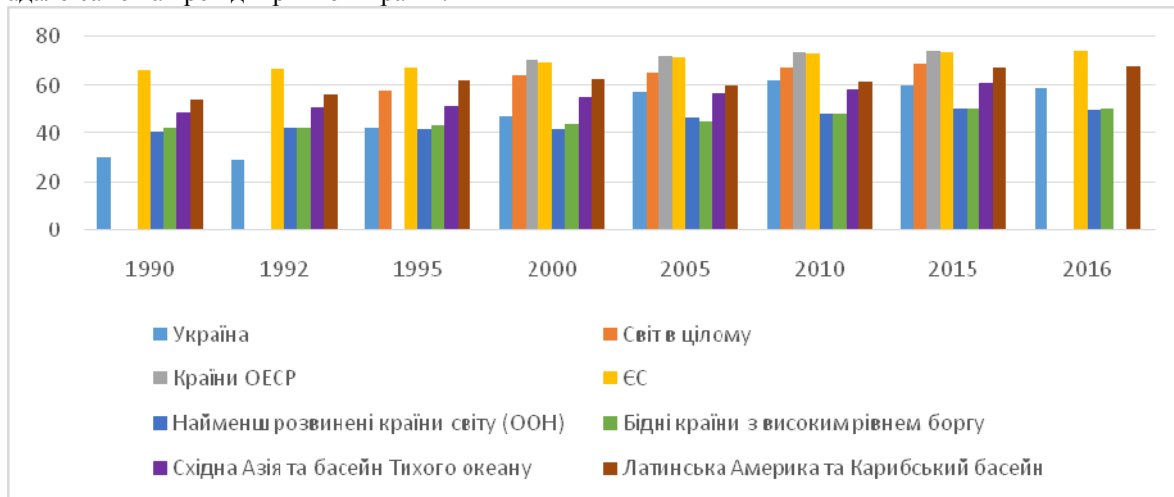

Рис. 1. Додана вартість сектору послуг як % ВВП

Джерело: Структурні трансформації у світовій економіці: виклики для України / Аналітична доповідь / В.Р. Сіденко (керівник проекту) та ін. – Київ: Заповіт, 2017. – с. 19.

У низці країн, зокрема, Греції, Великій Британії, Мальті, Кіпрі та Люксембурзі частка сектору послуг у ВВП перевищує 80% (Рис. 2). В Ірландії, наприклад, частка вартості експорту послуг перевищує частку традиційних сировинних та промислових товарів.

Слід відмітити, що лідируючі на світових ринках держави проводять цілеспрямовану політику підтримки національних виробників послуг. При цьому найбільш ефективними є непрямі засоби підтримки – сприяння науково-технічному прогресу, формування зон прискореного технологічного розвитку – технополісів та технопарків, реалізація промислово-технологічних програм, підготовка висококваліфікованих кадрів. Важливим компонентом державної політики сприяння розвитку сфери послуг є забезпечення нормативно-правової бази, яка регламентує права й обов'язки учасників ринку послуг.

Під впливом розвитку новітніх технологій, комунікацій, інновацій, раціоналізації виробництва змінюється структура світового ринку послуг – зростає частка фінансових, інформаційних, інженерних, консультаційних, ділових, управлінських, освітніх та інших послуг. Водночас відносно зменшується частка інших послуг. Так, у 1990-2016 рр. відбулося помітне зниження відносної частки транспортних послуг у сукупному світовому експорті послуг з 31,3% до 18,9% [3,48], що пов'язане із зменшенням транспортних витрат у вартості продукції, раціоналізацією розміщення виробництв, розвитком інфраструктури, вдосконаленням транспортних перевезень, зокрема, за рахунок логістики.

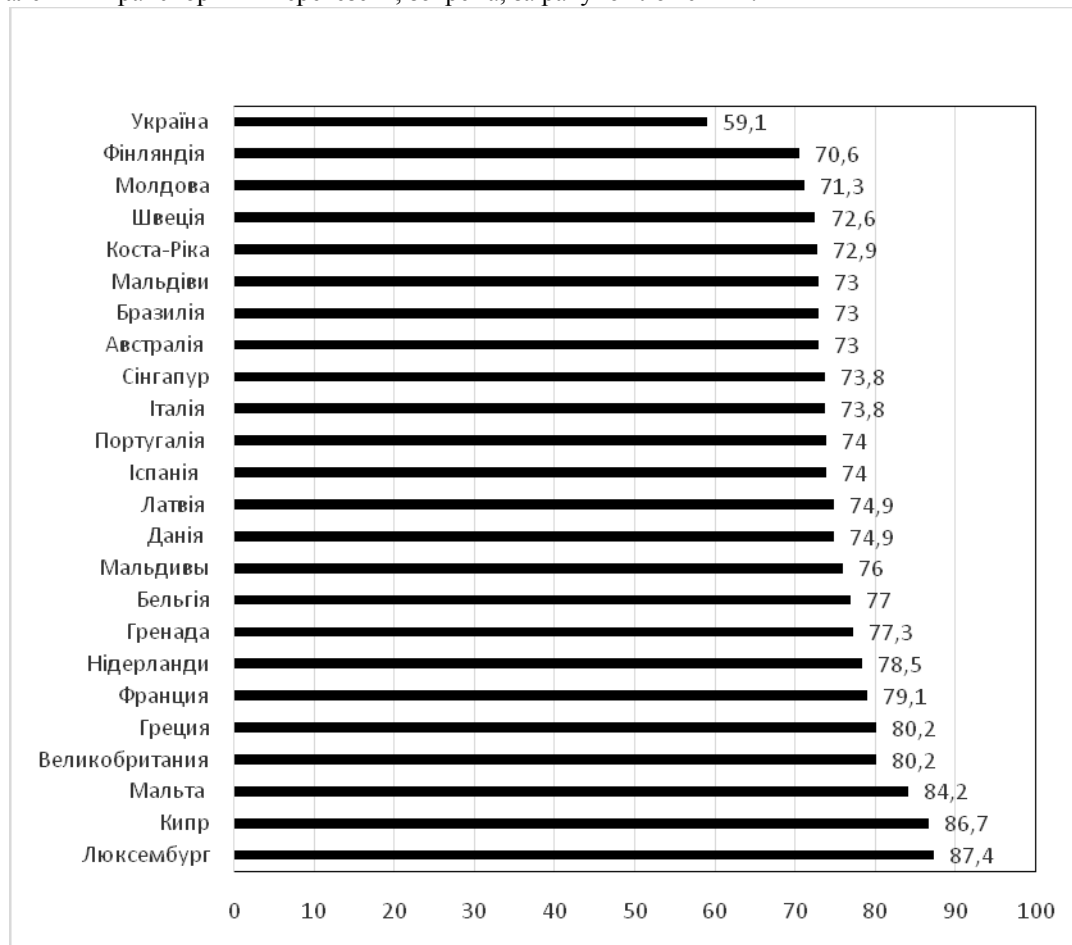

Рис. 2. Країни світу з найбільшою часткою сфери послуг в структурі ВВП (доля сфери послуг, %)

Джерело: World Bank. World Development Indicators Data Bank. – <http://databank.worldbank.org/data/>

Важливу роль в економіці багатьох країн світу відіграють туристичні послуги, що є наслідком лібералізації міжнародних зв'язків в умовах глобалізації, зростання добробуту громадян в багатьох країнах, розвитку міжнародних комунікацій та туристичної інфраструктури. Хоча частка туристичних послуг загалом у світі у 2016 р. порівняно з 1990 р. знизилася з 33,7% до 25%, в деяких країнах світу ці послуги відіграють в економіці провідну роль. Так, в експорті послуг Малайзії вони становлять 50,9%, Іспанії – 47,6%, Італії – 40,5% [3,49]. Серед країн-лідерів за обсягами міжнародного в'їзного туризму – Туреччина, Італія, Китай, Іспанія, США та Франція (Рис.3).

Під впливом процесів фінансової глобалізації на світовому ринку зростає частка фінансових і страхових послуг, частка яких у 1990-2016 р. зросла з 4,43% до 8,6%, а в країнах ОЕСР – з 5,2% до 10%, тобто вдвічі [3, 49].

Динамічний розвиток сфери послуг обумовив зростаючий попит на висококваліфіковану робочу силу на світовому ринку праці. Як відмічав Д. Белл, постіндустріальне суспільство передбачає виникнення інтелектуального класу, представники якого на політичному рівні виступають як консультанти, експерти або технократи» [1].

Це положення набуло розвитку в теоріях креативної економіки, що заснована на індивідуальній і колективній творчості, майстерності і таланті, здатна створювати добробут і робочі місця за рахунок використання інтелектуальної власності [4]. Р. Флориди у книзі «Креативный класс. Люди, которые меняют будущее» (2001 р.) обґрунтував настання пост-інформаційної епохи, для якої інформація і знання – це ресурс, а рушійною силою і головною цінністю виступає творчість [5].

Тому на світовому ринку праці зростає попит на висококваліфікованих та креативних працівників, зокрема, програмістів, менеджерів, консультантів, фінансистів, що зайняті в сфері послуг (Рис.4). За даними ООН, у 2010-2014 рр. зайнятість у сфері послуг у розвинених країнах світу становила понад 70%, а в США та Люксембурзі перевищувала 80%.

Та найбільш значні зміни у сфері послуг, розвитку продуктивних сил, виробничих відносин, технологіях, комунікаціях пов'язані з розвитком інформаційного суспільства, яке перебуває у стадії формування з другої половини ХХ ст. і суттєво відрізняється від попередніх. Принципова відмінність інформаційного суспільства від попередніх технологічних укладів полягає в тому, що ключові різновиди людської діяльності базуються на генеруванні знань і обробці інформації, глобально організовані в інформаційні мережі, що функціонують в реальному часі як єдине ціле завдяки інфраструктурі телекомунікацій. Як відмічають фахівці, революцію в інформаційних технологіях за її потенціалом і силою впливу на суспільство можна порівняти лише з промисловою революцією, що мала фундаментальний вплив на діяльність людини, її життя, рівень освіти, способи спілкування, свободу вибору.

Розвиток інформаційних технологій вплинув на галузеву структуру економіки. Так, за прогнозами американських аналітиків, в США перехід до інформаційного суспільства завершиться приблизно до 2020 р., коли в сфері матеріального виробництва буде задіяно лише 17% населення, а решта – в сфері інформаційного обслуговування, освіти і дозвілля.

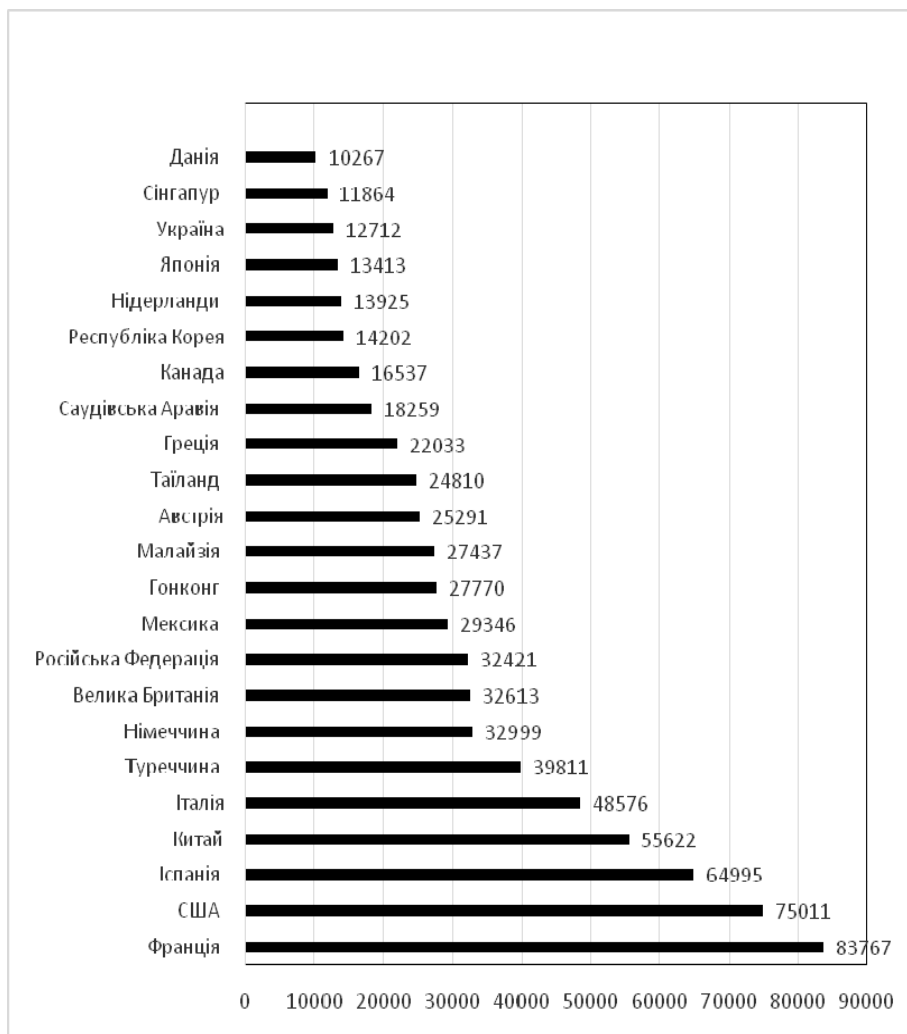

Рис. 3. Міжнародний в'їзний туризм, 2014 р. (тис. чол.)

Джерело: *Human Development Report 2017 Human Development for Everyone.-New York – Oxford: Oxford University Press, 2017.(с. 245-249).*

Під впливом розвитку інформаційного суспільства в країнах світу динамічно зростає виробництво і експорт інформаційно-комунікаційних послуг (табл. 1). Найбільш помітне зростання з 1990 р. мали Бразилія, Китай, Японія, Німеччина, Іспанія, Швеція, Республіка Корея, Сінгапур. За прогнозами дослідницької компанії IDC, світовий ринок ІТ-послуг до 2020р. перевищить 700 млрд доларів а зростання ринку за чотири роки складе майже 13% [6].

У цілому ринок ІТ-послуг і бізнес-послуг (бізнес-консалтинг і аутсорсинг основних бізнес-процесів) в 2020 році перевищить 1 трильон доларів. Найбільші продажі ІТ - та бізнес-послуг припадають на США, а

найвищі темпи зростання будуть демонструвати країни Латинської Америки, Близького Сходу і Африки. Світові витрати на ІТ в 2017 році можуть досягти 3,5 трлн доларів.

Україна має сприятливі передумови для розвитку сфери послуг, найперше, на основі новітніх технологій. Вже зараз інформаційні технології стають однією з пріоритетних інноваційних галузей української економіки, орієнтованою на глобальний ринок. Експорт комп'ютерних технологій стає одним із головних джерел надходжень до бюджету і піднімає позиції України у світових рейтингах. Доходи від експорту ІТ-технологій посідають в Україні третє місце після продукції агропромислового комплексу та металургії. За оцінками, інформаційна галузь демонструє стабільний приріст експорту від 2013 року, а з 2015 р. стала третьою сферою в Україні за обсягом експорту, досягнувши позначки у 2,5 мільярди доларів, що формує 3% українського ВВП [7]. За прогнозами, ІТ-галузь збереже третє місце в експорті України і в 2017р. і до 2020р. може зрости в два рази [6].

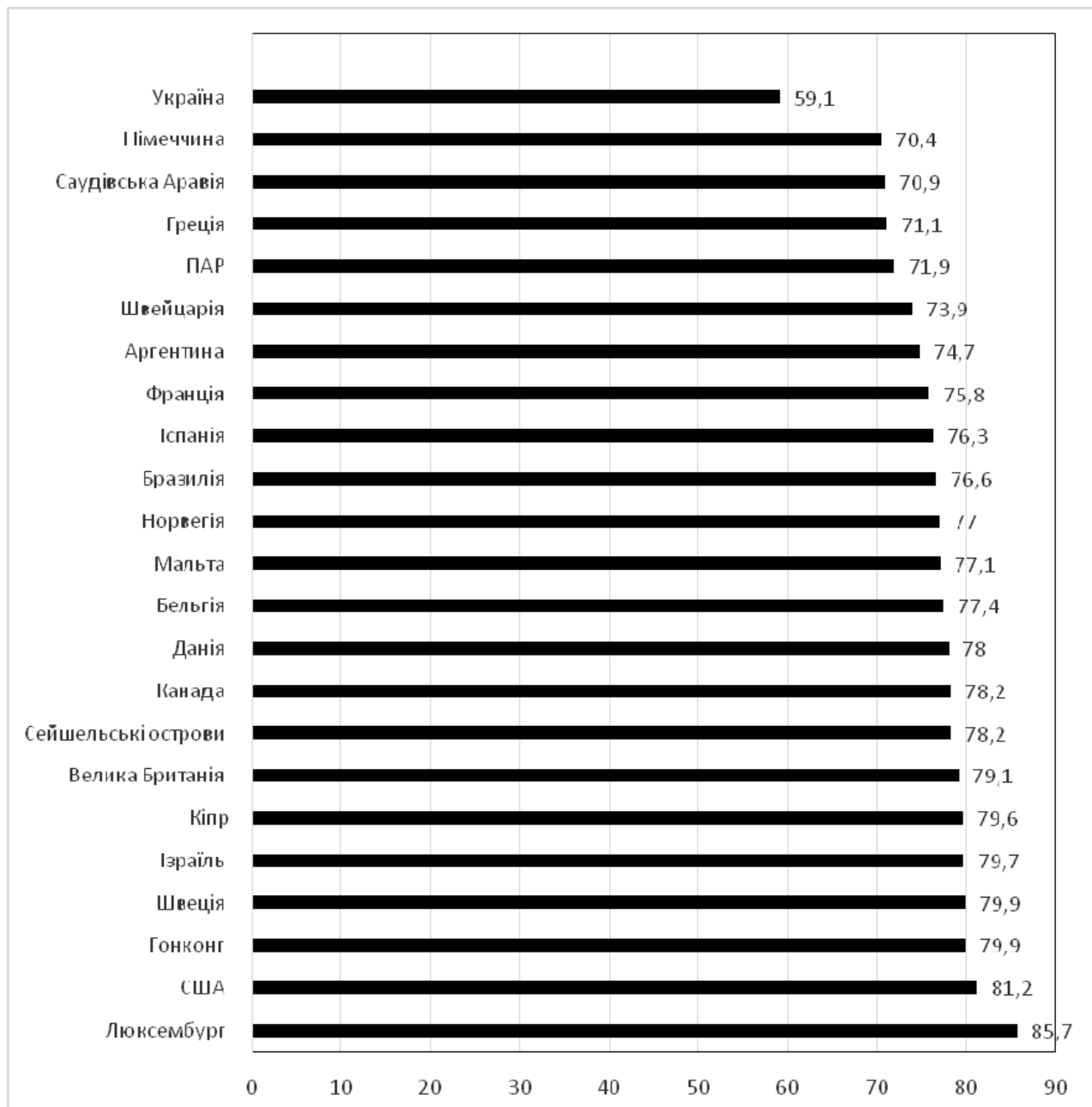

Рис. 4. Зайнятість в сфері послуг в 2010-2014 рр. (відсоток від усіх зайнятих)

Джерело: Human Development Report 2017 Human Development for Everyone.-New York – Oxford: Oxford University Press, 2017.(с. 238-241).

За даними Комітету з інформаційних технологій Європейської бізнесасоціації (ЕВА), у першому півріччі 2017 р. обсяг експорту комп'ютерних та інформаційних послуг з України виріс до 1,256 млрд дол. абона 18,3% порівняно з першим півріччям 2016 року. Водночас виплачені до державного бюджету податки вже перевищили минулорічні показники на третину і досягли 3,69 млрд гривень.

Значного розвитку набули послуги фрілансерів. Починаючи з 2009 року, обсяги експорту цих послуг зросли із 290 тисяч доларів до 2,3 мільярда доларів США у 2016 році. Зараз Україна – сьома у світі за кількістю фрілансерів. За оцінками, сукупний експорт ІТ-послуг фрілансерів досягає 3,2–3,3 млрд. дол. [8].

У країні зареєстровано понад дві тисячі стартапів, у тому числі і в ІТ-галузі, які демонструють стрімке зростання – до ста відсотків на рік. Динамічний розвиток галузі інформаційних технологій забезпечується потужним кадровим потенціалом, що становить понад 100 тисяч ІТ-фахівців, що є найбільшим в Європі, із очікуваним збільшенням до 200 тисяч вже в наступному році. Це забезпечить зростання інформаційно-комунікаційної галузі та її конкурентоспроможність на світовому ринку послуг.

Таблиця 1

Експорт інформаційно-комунікаційних послуг країн світу як % від сукупного обсягу експорту послуг (за даними статистики платіжних балансів)

Країни	1990	1992	1995	2000	2005	2010	2015	2016
Україна	13,5	8,9	7,6	17,3	31,4	..
Бразилія	21,6	47,6	43,0	46,7	56,4	54,7
Китай	18,4	32,6	23,5	11,9	20,9	-6,1	38,2	40,4
Індія	55,0	67,2	64,1	67,3	..
ПАР	9,5	7,5	15,4	10,3	9,8	13,2	16,9	17,5
Росія	21,8	19,3	23,7	30,4	32,1	30,9
Японія	29,0	19,8	24,9	23,0	24,4
Канада	44,9	47,2	50,2	33,8	39,3	42,7	40,8	38,9
США	14,4	15,3	15,8	18,2	19,8	22,4	22,7	23,6
Швейцарія	15,7	15,5	15,9	18,4	19,8	21,5	29,4	29,0
Велика Британія	..	26,3	25,1	30,1	30,4	34,5	35,7	37,5
Фінляндія	32,8	36,0	42,2	42,1	32,3	39,6*	50,6	48,9
Франція	29,8	22,1	24,8	33,2	36,3	34,4	40,6	40,6
Німеччина	18,7	23,0	26,8	30,0	32,9	36,6	39,7	40,7
Італія	28,0	21,9	15,5	24,8	30,1	30,8	30,8	31,4
Іспанія	9,5	8,6	13,8	27,0	27,8
Польща	14,8	15,0	17,4	33,0	32,1	33,3
Швеція	14,2	14,8	18,3	38,9	38,5	46,4	45,7	46,6
Р.Корея	24,2	26,2	29,0	23,0	19,1	15,2	23,1	26,1
Малайзія	38,5	19,4	20,2	23,7	..
Сінгапур	16,9	20,4	22,2	22,9	29,4	29,1

* 2012р.

Джерело: Структурні трансформації у світовій економіці: виклики для України / Аналітична доповідь / В. Сіденко (керівник проекту) та ін. – Київ: Заповіт, 2017. – с. 48.

Динамічний розвиток інформаційних технологій дозволив Україні піднятися в рейтингах світових агенцій. Так, вона посіла 24 місце у рейтингу Human Capital Index 2017, 11 місце у ТОП-50 розробників світу, 24 місце у ТОП-55 країн, найбільш привабливих для аутсорсингу, сьоме місце за якістю та ефективністю фрілансерів, 14 місце в галузі науки і технологій рейтингу The Good Country Index [8].

Висновки. Інтенсивність поширення інноваційних процесів у світовій економіці вимагає від України реакції на важливі економічні виклики. Необхідно розвинути здатність своєчасно й ефективно впроваджувати передові досягнення в галузях науки, техніки і новітніх технологій, оскільки вплив науково-технічної та інноваційної сфер сприяє швидкому економічному зростанню держави.

Можливості і темпи економічного зростання в умовах постіндустріального суспільства будуть залежати від інноваційного середовища, яке включає економічну свободу, умови для розвитку бізнесу, конкурентоспроможність, доступність венчурного капіталу, ставлення суспільства до комерційного успіху, рівень виконання контрактів, а також формування відповідної правової бази.

В умовах розвитку постіндустріального суспільства для країн світу відкривається перспектива ефективного соціально-економічного розвитку. Ті країни, які візьмуть на озброєння такі нематеріальні чинники, як знання, інформація і творчий підхід, будуть лідерами в новому столітті.

Список літератури

1. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. М.: Академия, 1999.
2. Тоффлер Е. Треть хвиля. – Пер. з англ., К., 2000.
3. Структурні трансформації у світовій економіці: виклики для України / Аналітична доповідь / В.Р. Сіденко (керівник проекту) та ін. – Київ: Заповіт, 2017. .
4. The Creative Economy. BusinessWeek (Special double issue: The 21st century corporation), 28 августа 2000 года. С. 1-5.
5. Флорида Р. Креативный класс. Люди, которые меняют будущее / Р. Флорида. — М. : СИК, 2011. — 202 с.

6. Світовий ринок ІТ-послуг перевищить 700 млрд доларів до 2020 <https://www.rbc.ua/ukr/news/mirovyu-rynok-it-uslug-prevysit-700-mlrd-1478867419.html>
7. Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2017 році» <http://www.president.gov.ua/>
8. ІТ-технології у трійці лідерів українського експорту: причини успіху .- <http://www.dw.com/uk1>
9. Human Development Report 2017 Human Development for Everyone.-New York – Oxford: Oxford University Press, 2017.